

Iwona Wojciechowska

Pierwsze znalezisko fragmentu naczynia kamionkowego „grupy Falkego” ze Stargardu

The first find of the fragment of “the Falke Group” stoneware vessel in Stargard

Abstract: Discovery of the fragment of “the Falke Group” stoneware vessel suggests that the import of ware from Lusatian pottery workshops might have started in Stargard earlier than it was previously considered. It also changes the current view on the extent of the occurrence of these vessels in today’s Poland.

Keywords: Western Pomerania, Stargard, stoneware, Falke Group, Middle Ages

Słowa kluczowe: Pomorze Zachodnie, Stargard, kamionka, grupa Falkego, średniowiecze

W 2016 roku podczas ponownej inwentaryzacji zabytków pozyskanych w trakcie badań archeologicznych natrafiono w Dziale Archeologii Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie na fragment naczynia kamionkowego tzw. grupy Falkego. Znalezisko to, pierwsze tego typu w Stargardzie, może uzupełnić wiedzę na temat zasięgu występowania tych wyrobów na terenie Polski.

Naczynia zaliczane do kamionki „grupy Falkego” charakteryzują się średnio- i ciemnosiwym przełamem. Pokryte są od zewnątrz angobą lub glazurą o barwie ciemnoczerwonej, brązowej albo ciemnofioletowej. Wyroby te wyróżnia zdobienie starannym ornamentem stempelkowym w postaci geometrycznych odcisków (kwadratów lub prostokątów) z czterema wypukłymi punktami wewnątrz, a także reliefami figuralnymi (przede wszystkim antropomorficznymi) (Rode 2000, 27; Stephan 2004, 294–295; Krabath 2012, 298; Kowalczyk 2014, 37). Jako pierwszy tymi specyficznymi naczyniami z dekoracją szachownicową zainteresował się historyk sztuki Otto von Falke na początku XX wieku. Badacz ten jako ośrodek ich produkcji wskazał warsztaty w Dreihausen (Górna Hesja), które działały w XV i XVI stuleciu (Falke 1907). W związku z tym, w starszej literaturze zabytki tego typu określano mianem „kamionki z Dreihausen”¹.

¹ Używany w niniejszej pracy termin kamionka „grupy Falkego” został zaproponowany na

Według najnowszych koncepcji w XV wieku centrum wytwórczości tego typu ceramiki miało się znajdować na terenie historycznych Łużyc², a naczynia gorszej jakości mogły być wytwarzane w Brandenburgii oraz na Dolnym Śląsku (Stephan 2004, 302; Kowalczyk 2014, 37).

Z Łużyc pochodzi fragment pojemnika kamionkowego, który znaleziono w trakcie badań archeologicznych na terenie dawnego klasztoru augustianów w Stargardzie³, w wykopie VII, zlokalizowanym na północ od nieistniejącego już skrzydła północnego. Prace wykopaliskowe pod kierownictwem dr. hab. Marcina Majewskiego prowadzone były tam w 2010 roku, w ramach piątego sezonu badań na obszarze dawnego założenia klasztorowego. W ich efekcie odsłonięto kolejne pozostałości kompleksu zakonnego oraz relikty zabudowań gospodarczych (Majewski 2013, 360). W wyniku eksploracji warstw kulturowych w wykopie VII pozyskano około 4261 fragmentów ceramiki, w tym 214 ułamków kamionki późnośredniowiecznej i nowożytnej. Grupa ta stanowi 5% całości zbioru. Omawiany fragment kamionki „grupy Falkego” pochodzi z wtórnego złoża – warstwy zasypiskowej⁴. Materiał zabytkowy uzyskany z tej warstwy datowany jest bardzo szeroko: od XV do XVIII wieku⁵.

Niewielki ułamek kamionki łużyckiej ze Stargardu, o jednolitym przełamie barwy jasnoszarej, pokryty jest angobą w kolorze brązowym. Okaz ten w całości ozdobiony został wzorem szachownicowym przy pomocy stempla obrotowego. Ornament składa się z czworoboków (kwadratów/prostokątów) z czterema wypukłymi punktami układanymi na przemian z pełnymi czworobokami. Ze względu na mały rozmiar odnalezionego fragmentu nie można określić formy naczynia.

Naczynia kamionkowe „grupy Falkego” w Polsce występowały przede wszystkim na Dolnym Śląsku i w Ziemi Lubuskiej, a także w miastach hanzeatyckich i ich okolicy⁶. Znajdiska z terenów historycznego Śląska, obejmujących częściowo dzisiejsze ziemie województwa lubuskiego, opolskiego

początku lat siedemdziesiątych XX w. przez Josefa Horschika na cześć pierwszego badacza tej grupy zabytków (Rode 2000, 27).

² Hans Rode wskazuje Bautzen (Budziszyn) jako centrum produkcyjne (Rode 2000, 41–43), natomiast Hans-Georg Stephan przedstawia hipotezę o prawdopodobnych pracowniach w obrębie miejscowości Zittau (Żytawa) (Stephan 2004, 309).

³ Teren poklasztorny położony jest na obszarze miasta lokacyjnego wpisanego do rejestru zabytków pod numerem 40, decyzją KL.-V-0/19/55 z dnia 22 kwietnia 1955 r. i objętego ochroną jako stanowisko archeologiczne Stargard 11a (AZP 32-10/167).

⁴ Warstwa próchnicy przemieszana z gruzem ceglany.

⁵ Datowanie na podstawie wydzielonych zabytków archeologicznych – monet, guzika oraz ułamków naczyń kamionkowych.

⁶ Wyjątkiem wydaje się Poznań, w którym zarejestrowano aż 31 fragmentów naczyń tego typu (Kowalczyk 2014, 37).

i dolnośląskiego, łączyć należy z bliskością warsztatów produkujących kamionkę „grupy Falkego” na obszarze Łużyc. Występowanie tego typu ceramiki w strefie wpływów Hanzy wiąże się natomiast z kontaktami handlowymi związku miast kupieckich z ośrodkami wytwórczości kamionki na terenie Niemiec (Dąbał 2009, 225). Teza ta z każdym rokiem wzmacniana jest kolejnymi znaleziskami archeologicznymi w ośrodkach hanzeatyckich⁷, w co wpisuje się również omawiany fragment ze Stargardu.

Na podstawie miejsc odkrycia zabytków kamionkowych „grupy Falkego” uważano, że produkty te pojawiały się przede wszystkim na stołach elit: możnowładców, zamożnych mieszczan oraz bogatego duchowieństwa (Rode 2000, 39–41, 43). Choć tezę tę potwierdzają znaleziska z zamków, m.in. w Dobrej, Golczewie, Bolesławcu nad Prosną, Działdowie oraz z węgierskiego pałacu królewskiego w Budzie (Nawroński 1989, 507), to coraz liczniejsze badania archeologiczne poświadczają, że także średniozamożni mieszkańcy miast korzystali z tego typu wyrobów. Dostęp do takich naczyń zawdzięczali coraz liczniejszym podrójom oraz kontaktom między ośrodkami handlowymi. Nowe odkrycia wykazują również, że duchowieństwo chętnie zaopatrywało się w kamionkowe pojemniki z charakterystycznym szachownicowym ornamentem. Obie teorie znajdują potwierdzenie m.in. we fragmentach naczyń pozyskanych z parcel miejskich we Wrocławiu, Elblągu, Gdańsku, Lipsku czy Dreźnie (Nawroński 1989, 507; Stephan 2004, 299; Dąbał 2009; Nawrońska 2011; Mackiewicz 2012, 137–139), a także z terenów dawnych klasztorów, m.in. w Poznaniu (dominikanów) (Kowalczyk 2014, 37–38), Cedyni (cysterek) (Nawroński 1989, 498–499), Greifswaldzie (franciszkanów) (Ansorge 2002; 254–255) i Stargardzie (augustianów), choć w tym ostatnim przypadku mamy do czynienia ze złożem wtórnym.

Dotychczasowe znaleziska ceramiki z badań archeologicznych w innych częściach Stargardu wskazują na powiązania miasta z różnymi pracowniami łużyckimi w okresie nowożytnym – co najmniej już w 1. połowie XVII wieku. W trakcie prac interwencyjnych prowadzonych w 2003 roku przy przebudowie sieci ciepłej natrafiono na piwnicę, wewnątrz której odkryto naczynia kamionkowe ozdobione ułamkami białego kwarcu, typowe dla warsztatów z Mużakowa z 1. połowy XVII wieku (Majewski 2003, 2, 9)⁸. Podczas badań wykopaliskowych na terenie Starego Miasta w Stargardzie stosunkowo często odnajdywane są również fragmenty kamionki produkowanej w XVII–XVIII stuleciu zarówno

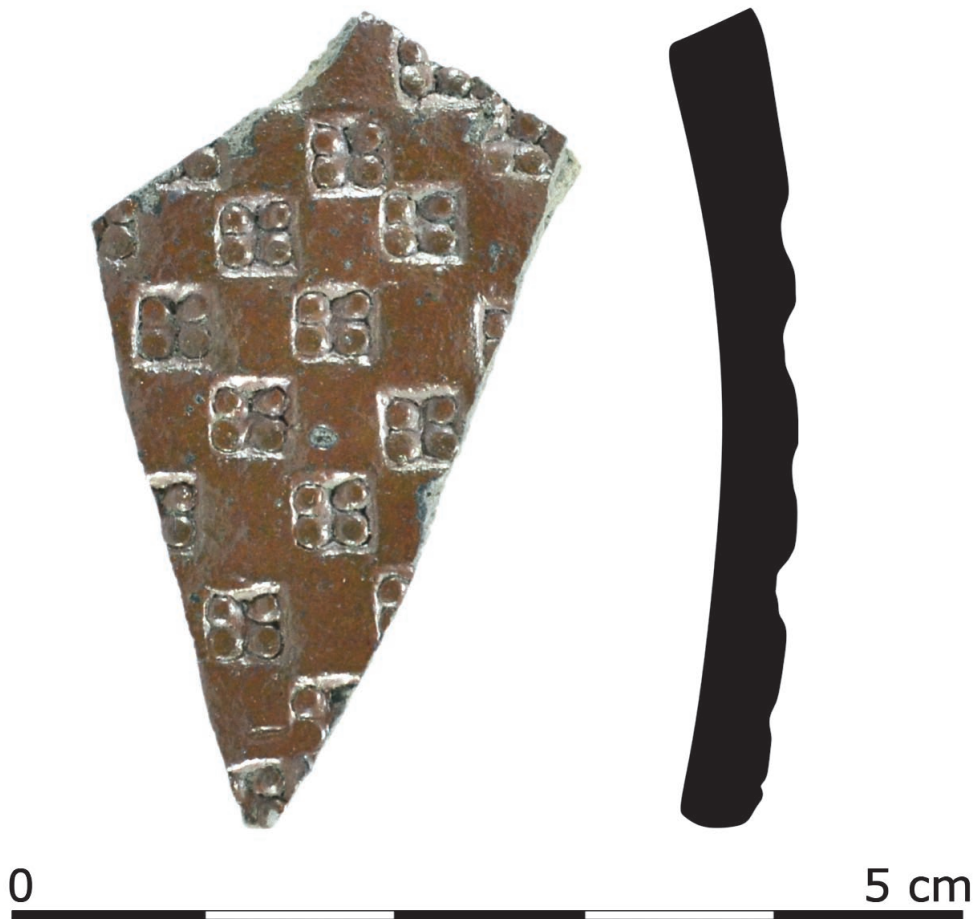
⁷ M.in. Dąbał 2009; Nawrońska 2011; Mackiewicz 2012, 137–139; także nieopublikowany fragment znaleziony w kwietniu 2016 r. w Koszalinie.

⁸ Również w warstwie, w której natrafiono na ułamek kamionki „grupy Falkego”, znajdował się pojedynczy fragment tej charakterystycznej kamionki zdobionej kwarcem.

w Mużakowie, jak i w miejscowości Trzebiel⁹. Pierwsze znalezisko kamionki „grupy Falkego” na terenie Stargardu może sygnalizować, że import naczyń z łużyckich wytwórni garncarskich rozpoczęło znacznie wcześniej, niż dotychczas przypuszczano. Jest to oczywiście jedynie hipoteza, którą potwierdzić mogą kolejne znaleziska tych charakterystycznych wyrobów na terenie Stargardu.

Iwona Wojciechowska
Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie
i.wojciechowska@muzeum-stargard.pl

⁹ Przykładem tego typu zabytków są fragmenty naczyń odnalezione choćby podczas ostatnich prac prowadzonych przez Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie, m.in. w trakcie badań interwencyjnych wzdłuż murów obronnych przy ul. Sukienniczej i Strażniczej (Szeremeta 2015, 382), na terenie dawnego kwartału staromiejskiego XXVIII (wg planu miasta M.F. Schwadtkena z 1724 r.) lub też podczas prac wykopaliskowych w kościele pw. NMP Królowej Świata.

Ryc. 1. Fragment naczynia kamionkowego „grupy Falkego” odnaleziony w Stargardzie. Fot. M. Szeremeta

Fig. 1. Fragment of the stoneware vessel of “the Falke Group” found in Stargard. Photo by M. Szeremeta

Literatura

- Ansorge J. 2002. Frühe valenzianische Lüsterware und Steinzeug der Falke Gruppe aus dem Grauen Kloster in Greifswald. *Archäologische Berichte aus Mecklenburg-Vorpommern* 9, 240–262.
- Dąbal J. 2009. Nowe znaleziska naczyń kamionkowych grupy Falkego z Gdańska. W: A. Janowski, K. Kowalski, S. Słowiński (red.), *Acta Archaeologica Pomoranica III. XVI Sesja Pomoroznawcza 22–24.11.2007 r. Szczecin. Część 2: Od późnego średniowiecza do czasów nowożytnych*. Szczecin, 223–228.
- Falke v. O. 1907. Gotisches Steinzeug von Dreihausen in Hessen. *Kunst und Kunstwerk* 10, 295–309.
- Krabath S. 2012. Europejskie ośrodki produkcji kamionki we wczesnych czasach nowożytnych. W: A. Bober-Tubaj, L. Dušek, B. Glinkowska, J. Kutschera, J. Louda, T. Orawiec, O. Palata (red.), *U źródeł bolesławieckiej ceramiki. Bolesławiec jako jeden z ośrodków garncarstwa środkowoeuropejskiego od XV do XVII w.* Jelenia Góra, 263–328.
- Kowalczyk A. 2014. *Naczynia kamionkowe z Poznania w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych*. Poznań.
- Mackiewicz M. 2012. Nowożytna ceramika artystyczna z badań archeologicznych przy kościele św. Piotra i Pawła na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu. W: A. Pankiewicz (red.), *Nowożytny cmentarz przy kościele św. Piotra i Pawła na Ostrowiu Tumskim we Wrocławiu (lata 1621–1670)*. Wrocław, 129–160. *Wratislavia Antiqua* 17.
- Majewski M. 2003. *Sprawozdanie z interwencyjnych badań archeologicznych realizowanych przy przebudowie sieci ciepłej na Starym Mieście w Stargardzie*. Stargard-Szczecin. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii MAH w Stargardzie.
- Majewski M. 2013. Stargard. Stare Miasto, dawny klasztor augustianów-eremitów (ul. Klasztorna, Prządki, Wita Stwosza, Portowa), stan. 11a (AZP 32-10/167). *Stargardia* 7, 360.
- Nawrońska G. 2011. Pucharek kamionkowy z „Grupy Falkego” znaleziony na Starym Mieście w Elblągu. *Elbląskie Studia Muzealne* 2, 140–147.
- Nawroński T. 1989. Średniowieczne naczynia kamionkowe typu Dreihausen. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 27/3–4, 467–512.
- Rode H. 2000. Neue Untersuchungen zur Keramik der „Falke-Gruppe”. Ein Beitrag zur Erforschung der spätmittelalterlichen Steinzeugproduktion in Sachsen und der Oberlausitz. *Keramos* 169, 27–56.
- Stephan H.G. 2004. Badania nad ceramiką „grupy Falkego”. Bogato zdobiona gotycka kamionka łużycka i jej środowisko archeologiczno-historyczne. W: J. Piekalski, K. Wachowski (red.), *Wrocław na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych. Materialne przejawy życia codziennego*. Wrocław, 293–329. *Wratislavia Antiqua* 6.
- Szeremeta M. 2015. Stargard, Stare Miasto, ul. Sukiennicza i Strażnicza, obszar wzdłuż murów obronnych, stan. 11a (AZP 32-10/167). *Stargardia* 9, 382–393.